

Д.А. Окіпняк, А.С. Окіпняк, М.В. Зубаль

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ РОЗМІНУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ СЬОГОДЕННЯ

Проведено порівняльний аналіз визначаючих відмінностей термінів оперативного та гуманітарного розмінування. Визначено структуру, мету та основні компоненти протимінної діяльності: інформування про мінну небезпеку та небезпеку ВВП; гуманітарне розмінування, тобто обстеження мін і ВВП, складання карт, маркування і розмінування; допомога постраждалим, включаючи реабілітацію та реінтеграцію; знищення запасів ВР і боеприпасів; інформаційно-пропагандистська діяльність проти використання ППМ. Розглянуто педагогічні аспекти підготовки саперів в умовах змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку ЗСУ.

Ключові слова: протимінна діяльність, професійна компетентність, розмінування території, професійна готовність, фахівець з розмінування. Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень

Розмінування – процес повного знешкодження та видалення мін, мінпасток, саморобних вибухових пристроїв, які не розірвалися, вибухових предметів з певного району місцевості з метою забезпечення безпеки цивільного населення. На морі для розмінування часто використовують — тральщики, а для очищення сухопутної ділянки залучаються сапери інженерних підрозділів Збройних Сил України (ЗСУ) та відповідні підрозділи Державної служби з надзвичайних ситуацій України. Розмінування може проводитися вручну або механічним способом, з допомогою спецмашин [1].

З початком конфлікту на Сході України групи розмінування Збройних Сил України працюють на звільнених територіях Донецької та Луганської областей. Під час роботи фахівці з розмінування мають справу з великою кількістю залишених терористами розтяжок, мін та інших боеприпасів, які не розірвалися. За період проведення АТО інженерними підрозділами ЗСУ знешкоджено 10687 одиниць вибухонебезпечних предметів, з яких 75 становлять саморобні вибухові пристрої; розміновано 71 об'єкт інфраструктури, 94 приміщення та житлових будинки у Слов'янську, Краматорську, Артемівську та інших; перевірено на наявність мінно-вибухових загороджень та вибухонебезпечних предметів більше 1500 кілометрів шляхів та залізничного полотна, розміновано більше 200 кілометрів доріг та залізничного полотна, 17 різних об'єктів (дамби, греблі, водогони, електричну підстанцію та шляхопровід) [2-4].

За приблизними підрахунками і прогнозами фахівців з розмінування проблема розмінування, після завершення бойових дій на Сході країни, впродовж тривалого часу буде про себе нагадувати ще дуже довго, тому Міністерству оборони

України спільно з Державною службою з надзвичайних ситуацій дане завдання розробити план розмінування звільнених територій Донецької та Луганської областей.

Результати аналізу наукових праць свідчать, що теоретико-методичні основи підготовки фахівців інженерних військ (фахівців з розмінування) розглянуто у публікаціях О. Волоха, Г. Гапоненка, В. Гераськіна, О. Денисенка, С. Дякова, М. Козяра, А. Окіпняка та ін. однак ці науковці не ставили перед собою за ціль моніторингу педагогічних аспектів підготовки саперів з урахуванням вимог сьогодення (в тому числі в умовах проведення АТО).

Формулювання цілей дослідження

Метою та завданнями дослідження є розгляд педагогічних аспектів підготовки майбутніх фахівців з розмінування з урахуванням вимог сьогодення (в тому числі в умовах проведення антитерористичної операції) та з урахуванням інтеграції ЗСУ в НАТО.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців із розмінування.

Предмет дослідження – організація робіт з виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних пристроїв на території України.

Результати дослідження та їх обговорення

Аналіз науково-педагогічних джерел та керівних документів щодо професійної підготовки фахівців із розмінування показав, що розмінування поділяють на оперативне та гуманітарне. «Розмінування у військових цілях (оперативне розмінування)» обмежується проробленням проходів у мінних полях для виконання бойових завдань, а «гуманітарне розмінування» охоплює цілу низку видів діяльності щодо усунення мінної небезпеки та ризику, пов'язаного з мінами та ВВП (рисунок 1).

Рис 1. Види розмінування

Ці види діяльності охоплюють: проведення технічних обстежень, складання топографічних карт, очищення територій від мін і ВВП, маркування, опрацювання документації, налагодження зв'язків з місцевим населенням з питань мінної безпеки та передачу розмінованих територій місцевим органам влади.

Відповідно до визначення ООН, що міститься у Міжнародних стандартах протимінної діяльності (International Mine Action Standards – IMAS) [5], гуманітарне розмінування – це «вид діяльності, який спрямований не тільки видалення встановлених мін, але і вжиття заходів щодо профілактичного

інформування і навчання населення з метою запобігання підривам, а також на скорочення масштабів соціальних, економічних і екологічних наслідків від мін і боєприпасів, що не вибухнули».

У наш час ООН бере на себе загальну відповідальність за створення умов і забезпечення ефективного управління протимінними програмами, включаючи розробку і затвердження стандартів. Служба ООН з питань протимінної діяльності (United Nations Mine Action Service – UNMAS), яка є підрозділом Секретаріату ООН, працює над створенням стандартів разом з Женевським міжнародним центром гуманітарного розмінування (Geneva International Centre for Humanitarian Demining – GICHD). Підготовку, огляд і перегляд стандартів здійснюють технічні комітети експертів при підтримці міжнародних, урядових і громадських організацій.

Україна підтримує запровадження заборони протипіхотних мін (ППМ) як кінцеву мету заходів, спрямованих на усунення причин виникнення і поглиблення гуманітарної кризи, спричиненої широкомасштабним застосуванням мін. Україна не є виробником та експортером ППМ. Вона неухильно дотримується положень чотирирічного мораторію на експорт усіх типів ППМ, запровадженого з вересня 1995 року.

Приєднання України до таких міжнародно-правових актів, як Протокол II-1980 року і Протокол II з поправками 1996 року «Про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв», Протокол V «Про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни» Конвенції «Про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію», Оттавської Конвенції «Про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін і про їх знищення» зобов'язують Україну вжити невідкладних загальнодержавних заходів, передбачених у цих документах. Як бачимо, у всіх цих випадках Україні необхідні професійні фахівці, які б могли виконувати зазначені завдання.

Організацію розмінування здійснює Національний орган протимінної діяльності (НОПМД) – Міністерство оборони України через управління екологічної безпеки та протимінної діяльності.

В свою чергу метою протимінної діяльності (ПМД) в Україні є зменшення ризиків, що виникають внаслідок підриву ВВП, до безпечного для населення рівня. Це надасть змогу використовувати земельні та інші ресурси очищених територій від ВВП з господарською метою, мінімізувати загрози нещасних випадків від несанкціонованого поводження з ВВП, знизити соціальну напруженість серед населення, що проживає поблизу територій, забруднених ВВП, та зберегти унікальні екосистеми без залучення значних капіталовкладень.

Структура та зміст ПМД в Україні регламентується керівними документами, відповідно до яких за організацію робіт з виявлення, знешкодження та знищення ВВП на території України та взаємодію при виконанні робіт із розмінування (виявлення, знешкодження та знищення) ВВП, що залишилися на

території України після війни, сучасних боеприпасів і підірваних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються з терористичною метою) та інших вибухотехнічних робіт покладається:

- на територіальні органи управління та підпорядковані ДСНС підрозділи оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на всій території України, у внутрішніх водах та акваторіях Азовського і Чорного морів (за винятком територій, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військових навчальних закладів, підприємств та організацій ЗСУ, інших військових формувань і об'єктів транспортної системи);
- на військові частини ЗСУ – на територіях, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військових навчальних закладів, підприємств та організацій ЗСУ;
- на підрозділи Держспецтрансслужби – на об'єктах транспортної системи, із залученням за потреби підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС та ЗСУ.

На основі моніторингу структури та завдань ПМД можна визначити, що змістом ПМД є очищення місцевості, об'єктів, водних акваторій від усіх типів ВВП (мін, вибухових пристроїв, зарядів, боеприпасів усіх типів, артилерійських снарядів, авіаційних бомб, морських мін, які не вибухнули) піротехнічними (саперними) підрозділами у взаємодії з місцевими органами влади, в тому числі виявлення, вилучення, знищення всіх видів ВВП як один з основних заходів інженерного забезпечення ліквідації НС.

Відповідно до стандартів ООН передбачено, що протимінна діяльність «...є не тільки розмінуванням території; ця діяльність стосується людей і суспільства, а також того, як вони ставляться до застосування мін. Мета ПМД полягає в тому, щоб зменшити ризики, які пов'язані з наземними мінами, до рівня, коли люди зможуть жити в безпеці, коли буде забезпечено безперешкодний економічний, соціальний і фізичний розвиток, а також необхідну допомогу потерпілим».

Відповідно до цього визначення, ПМД за змістом містить п'ять компонентів, що взаємодоповнюють один одного:

- інформування про мінну небезпеку та небезпеку ВВП;
- уманітарне розмінування, тобто обстеження мін і ВВП, складання карт, маркування і розмінування;
- допомога постраждалим, включаючи реабілітацію та реінтеграцію;
- знищення запасів ВР і боеприпасів;
- інформаційно-пропагандистська діяльність проти використання ППМ.

Для підтримки цих п'яти компонентів ПМД передбачено також інші допоміжні види діяльності, включаючи такі, як оцінка і планування, мобілізація ресурсів і визначення їх пріоритетності, управління інформацією, розвиток людських навичок і підготовка керівництва, менеджмент якості, а також застосування ефективного, належного і безпечного обладнання. З урахуванням можли-

востей фінансування заходів з розмінування, оптимальним варіантом вирішення проблеми визначено проведення комплексу заходів із ПМД для забезпечення населення.

Для цього насамперед передбачено: удосконалити законодавство щодо організації та проведення робіт з розмінування; вжити комплекс заходів щодо розмінування територій і об'єктів від ВВП; організувати навчання персоналу, що залучається до ПМД, та населення, що проживає у місцях можливої появи ВВП.

Отже, сьогодні міжнародна спільнота все більше усвідомлює масштаби та гостроту проблеми, що стосується мін та вибухонебезпечних залишків війни, до яких також належать суббоеприпаси, які не вибухнули. Міжнародне товариство дійшло висновку, що це є глобальною проблемою, яка потребує глобальних скоординованих дій у відповідь, зокрема за допомогою Організації Об'єднаних Націй.

Протимінна діяльність – це досить новий підхід до вирішення проблеми розмінування. Особливості кожної гуманітарної акції з розмінування залежать від професіоналізму фахівців із розмінування, методів і технологій. Ефективність ПМД залежить від допоміжних гуманітарних програм та програм розвитку, є складовою миротворчих операцій та на операцій з підтримки миру. Для організації ПМД важливо планувати процес управління на глобальному, національному та місцевому рівнях, залучати до спільних дій міжнародні, національні, комерційні, неурядові організації та військові частини. Правда, через це не можливо створити єдиний набір критеріїв, які б однозначно визначили б стандарти та настанови щодо ПМД.

Гуманітарне розмінування як одна зі складових ПМД – це галузь наукових, технічних і практичних знань та виробничої діяльності, яка пов'язана з вивченням умов роботи людини під час очищення місцевості від мін та ВВП, спрямована на усунення мінної небезпеки та ризику, пов'язаного з мінами і ВВП, та сприяє скороченню масштабів соціальних, економічних і екологічних наслідків від мін і боеприпасів, що не вибухнули.

Військові сапери проводять переважно швидке поверхневе розмінування для просування військ та техніки під час бойових дій, у той час як фахівці гуманітарного розмінування працюють повільніше, без зіткнення з противником. Ці види діяльності передбачають проведення технічних обстежень, складання топографічних карт, очищення територій від мін та ВВП, маркування, складання документації, налагодження зв'язків з місцевим населенням з питань мінної безпеки та передачу розмінованих територій місцевим органам влади.

Аналіз літератури, звітів про роботу в миротворчих місіях ООН офіцерів інженерних військ (фахівців із гуманітарного розмінування) свідчить про необхідність наукового переосмислення, обґрунтування нових методичних аспектів та впровадження інноваційних технологій в підготовку фахівців із розмінування в умовах змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку ЗСУ. Серед них слід вказати на такі:

- значно ускладнилися умови виконання бойових завдань частинами і підрозділами інженерних військ, вони стали більш самостійними, пере-

важно індивідуальними, повинні діяти у відриві від основних сил, в умовах невизначеності, дефіциту часу, сил та засобів;

- стрімке оновлення засобів інженерного озброєння визначає необхідність зміни в тактиці дій, удосконалення організаційно-штатної структури частин і підрозділів інженерних військ та впровадження інноваційних технологій в методиці підготовки фахівців із розмінування;

- значно зросла роль бойових (спеціальних) завдань, що їх можуть виконувати тільки фахівці інженерних військ, що в свою чергу потребує застосування новітніх засобів інженерного озброєння та професійних офіцерських кадрів, спроможних організувати виконання цих завдань за будь-яких умов;

- на сучасному етапі частини та підрозділи інженерних військ вирішують завдання інженерного забезпечення у тісній взаємодії з частинами та підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Державної службою з надзвичайних ситуацій, органами Державної прикордонної служби України та іншими силовими структурами та відомствами, що вимагає від майбутніх фахівців із розмінування спеціальних знань, умінь та навичок в умовах спільного виконання завдань;

- значна активізація використання незаконними збройними та терористичними формуваннями нестандартних ВВП, застосування ними тактики партизанських та диверсійно-терористичних дій, що в свою чергу обумовлює нові вимоги до рівня підготовки фахівців із розмінування.

Отже, для вирішення цих суперечностей важливе значення має активний пошук перспективних технологій навчання, конкретизації методичних прийомів їх підготовки до функціонування у будь-яких умовах, удосконалення їх вмінь та прищеплення необхідних навичок.

Професіоналізм фахівців із розмінування обумовлений специфікою їх діяльності: вони повинні і в мирний час вміти організувати виконання бойових (спеціальних) завдань, насамперед щодо виявлення та знешкодження ВВП часів минулих воєн, ліквідації наслідків вибухів на артилерійських складах, стихійних лих, техногенних аварій і надання гуманітарної інженерної допомоги цивільному населенню. Крім цього, вони повинні робити вагомий внесок у забезпечення миру, успішно виконувати завдання у складі миротворчих місій ООН в різних країнах світу.

Сьогодні вже ні в кого не викликає сумнівів, що в системі вищої військової освіти України потрібно готувати спеціалістів з випередженням потреб практики. Потреби сучасної військової сфери вимагають, щоб в підготовці військових спеціалістів акцент було перенесено на компетентність. Її можна розглядати як своєрідну суму навичок, притаманних індивідові, що поєднує кваліфікацію (у точному розумінні цього слова) і соціальні характеристики поведінки та здатність працювати у групі, підрозділі, частині, керувати підлеглими, бути ініціативним і готовим до ризику, приймати зважені рішення, прораховувати їхні можливі наслідки й нести за них відповідальність [6].

Провівши аналіз змісту навчальних програм підготовки фахівців із розмінування слід зазначити, що сьогодні система підготовки фахівців із

розмінування на кожному етапі, на перший погляд, виконує свої функції. Разом з тим на сьогодні немає системного підходу до визначення параметрів функціонування системи професійного навчання, що знижує його практичну спрямованість та якість професійної підготовки. Для вирішення цієї проблеми необхідно на основі глибокого аналізу визначити вихідні параметри єдиної системи підготовки фахівців із розмінування та розробити структурно-логічну схему підготовки фахівця в системі навчання та бойової (оперативної) підготовки. Для цього потрібно уточнити та доповнити навчальні плани, програми та систему курсової підготовки.

Аналіз змісту програм спеціальних і тактико-спеціальних дисциплін засвідчив, що загалом їх розроблено відповідно до вимог державних стандартів системи вищої військової освіти України, їх зміст відповідає змісту навчальних планів ВВНЗ. Разом із тим, суттєвим недоліком цих навчальних програм є те, що відповідно до їх змісту майбутні сапери навчаються організовувати інженерне забезпечення бойових і стабілізаційних дій військ, що визначені Засадами підготовки та застосування ЗСУ на період 2006–2011 рр (розмінування під час бойових дій). Слід вказати на те, що практика застосування частин і підрозділів інженерних військ потребує, крім того, вивчення та наукового обґрунтування сучасних завдань із розмінування, пов'язаних зі спеціальними діями частин і підрозділів інженерних військ ЗСУ при ліквідації наслідків НС техногенного та природного характеру (підрив складів з боєприпасами), розмінування ВВП часів війни за заявками військкоматів, участі миротворчих контингентів ЗСУ у міжнародних миротворчих операціях та виконання завдання в зоні проведення АТО на Сході України.

Окрім того, важливо вказати на те, що в тематиці спеціальних дисциплін «Інженерні загородження», «Вибухова справа» необхідно включити питання гуманітарного розмінування при організації та проведенні заходів щодо захисту населення від боєприпасів, які були застосовані, але не вибухнули або залишені на місцях ведення бойових дій, а також при виконанні завдань з розмінування саморобних ВВП, розмінування водних акваторій, в тому числі хімічних боєприпасів та речовин. Було б доцільно також передбачити питання щодо застосування в практичній діяльності основних міжнародно-правових актів з вивчення ризиків життєдіяльності населення в умовах мінної небезпеки, утилізації (знищення) боєприпасів, надання допомоги потерпілим від інциденту тощо.

Важливо вказати і на те, що порівняльний аналіз сучасних завдань з розмінування, визначених Засадами підготовки та застосування ЗСУ, і змісту навчальних програм свідчить, що окремі завдання з розмінування в навчальних програмах відображено лише частково, інші взагалі не розглядаються. Таке змістове наповнення навчальних програм не дає можливості готувати майбутніх саперів інженерних військ з високим рівнем професійної компетентності й потребує суттєвого корегування.

Висновки.

Отже, сьогоденні міжнародна спільнота все більше усвідомлює масштаби та гостроту проблеми, що стосується мін та вибухонебезпечних залишків війни. Міжнародне товариство дійшло висновку, що це є глобальною проблемою, яка потребує глобальних скоординованих дій у відповідь, зокрема за допомогою Організації Об'єднаних Націй.

Протимінна діяльність – це досить новий підхід до вирішення проблеми розмінування. Особливості кожної акції з розмінування залежать від професіоналізму фахівців із розмінування, методів і технологій. Ефективність ПМД залежить від допоміжних гуманітарних програм та програм розвитку, є складовою миротворчих операцій та на операцій з підтримки миру. Для організації ПМД важливо планувати процес управління на глобальному, національному та місцевому рівнях, залучати до спільних дій міжнародні, національні, комерційні, неурядові організації та військові частини. Правда, через це не можливо створити єдиний набір критеріїв, які б однозначно визначили б стандарти та настанови щодо ПМД.

Розмінування як одна зі складових ПМД – це галузь наукових, технічних і практичних знань та виробничої діяльності, яка пов'язана з вивченням умов роботи людини під час очищення місцевості від мін та ВВП, спрямована на усунення мінної небезпеки та ризику, пов'язаного з мінами і ВВП, та сприяє скороченню масштабів соціальних, економічних і екологічних наслідків від мін і боєприпасів, що не вибухнули.

Професійна компетентність у фахівців із розмінування – це складне особистісне утворення, що охоплює глибоке розуміння сутності мінної безпеки та гуманітарного розмінування; уміння адекватно до конкретних обставин, місця і часу застосовувати засоби інженерного озброєння, здатність аналізувати помилки в екстремальних умовах і своєчасно вносити корективи до організації роботи із розмінування, ефективно використовувати досвід організації розмінування під час бойових (стабілізаційних) дій військ, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, міжнародних миротворчих операцій і навчань, а також виконання завдання в зоні проведення АТО на Сході України.

Загалом підготовку фахівців із розмінування необхідно здійснювати за єдиними кваліфікаційними вимогами та рівнями в загальній системі підготовки. При цьому акцент потрібно робити на чітке визначення змісту навчання, який повинен відповідати Держстандартам, кваліфікаційним вимогам та іншим нормативним документам.

Список використаних джерел:

- 1 Посібник з використання міжнародних стандартів протимінної діяльності (МСПМД) (IMAS) 01.10 Друге видання 1 січня 2003 р. Поправка 8, червень 2013 р. <http://www.mineactionstandards.org/>
- 2 Про затвердження Положення про Управління екологічної безпеки та протимінної діяльності Наказ МО України від 26.08.2014 р. м. Київ. № 570

- 3 Конвенция о запрещении применения, накопления запасов, производства и передачи ППМ и об их уничтожении. ООН. 1997. 20 с.
- 4 Засади підготовки і застосування Збройних Сил України на період 2006-2015 роки (підготовка і ведення операцій Збройних Сил України). К. : АГУ ГШ ЗСУ, 2007. Ч. II. 186 с.
- 5 Справочник ORDATA 2 (International deminer's guide to UXO identification, recovery and disposal) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.otechestvo.org.ua/main/20094/2226.htm>.
- 6 Барабанщиков, А. В. Муцинов С. С. Педагогическая культура офицера. М. : Воениздат, 1985. 158 с.

A comparative analysis of the defining differences in terms of operational mine clearance and humanitarian demining, the main difference is that clearance for military purposes (operational clearance) is limited to the study of the passages in the minefields to combat missions, and humanitarian mine action covers a range of activities for the disposal of landmines and the risk of mines and explosive objects. These activities include: technical surveys, preparation of topographic maps, cleaning territories from mines and explosives, labeling, document handling, networking with the local population on mine risk education and transfer clearance territories to local authorities.

The structure, objectives and main components of mine action: informing about mine danger and the danger of explosive devices, humanitarian demining, that is, the examination of mines and explosive objects, mapping, marking and clearance, victim assistance including rehabilitation and reintegration; stockpile destruction of explosives and ammunition; advocacy against the use of anti-personnel mines. Considered pedagogical aspects of training of engineers in terms of changes at the present stage of development of the Armed forces of Ukraine.

Key words: anti-mine activities, professional competence, clearance area, stages of professional readiness.

Отримано: 29.04.2018

УДК 378:796.071.4

О. В. Отравенко

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ІННОВАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проведено аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження, визначено поняття «якість професійної підготовки», сформульовані концептуальні положення моніторингу якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в інноваційному освітньо-інформаційному просторі, щоб привернути увагу вітчизняних